

TÜRKİYE DIYANET VAKFI YAYINLARI/327

AHMET HAMDİ AKSEKİ

(Sempozyum)

Yayına Hazırlayanlar

Hüseyin Arslan - Mehmet Erdoğan

ANKARA

2004

Diyanet İşleri Reisi Olarak Ahmet Hamdi Akseki

Niyazi Balođlu

Ahmet Hamdi Akseki merhum, 30 Nisan 1947'de Diyanet İşleri Reisi olmuş, bu görevi 8 Ocak 1951'e kadar sürdürmüştür. Ölüm tarihinin 9 Ocak 1951 olduğu hatırlanırsa, Diyanet İşleri Reisliği görevini ölümüne kadar sürdürdüğü görülmektedir. Ancak, Akseki merhum, resmen reis olmadan önce, bilhassa merhum Rifat Börekçi'nin riyaseti döneminde, Diyanet İşleri teşkilâtını fiilen yönetmiştir. O'nu 21.7.1939'dan itibaren Diyanet İşleri Reis Muaviniği makamında görüyoruz. Sicil dosyasında, Rifat Börekçi'nin vekâlet görevini sık sık Akseki'ye verdiğini gösteren evraklar bulunuyor. Kısaca, merhum Akseki'nin, Diyanet İşleri teşkilâtındaki etkisi ve salahiyeti, riyaset makamında bulunduğu tarihten çok öncelerine uzanıyor. Diyanet İşleri Başkanlığı'nda ilk görevi 26 Nisan 1924'te başlar. Bu tarihte, Darülfünun İlahiyat Fakültesi Hadis ve Tarih-i Hadis Müderrisliğine tayin edilmiş ise de Diyanet İşleri Reisi Rifat Börekçi'nin isteğine uyularak, Diyanet İşleri Reisliği Heyet-i Müşavere azalığına tayin edilmiştir. Diyanet İşleri'nde Heyet-i Müşavere azalığıyla başlayan görevi, kendisini önce reis muaviniğine daha sonra da reisliğe kadar götürmüştür. Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilâtının gelişmesi üzerine 1939 yılında "Reis Muaviniği" kadrosu ihdas edilmiş ve 21 Temmuz 1939 yılında Akseki ilk Diyanet İşleri Reis Muavini olarak bu göreve atanmıştır.

5 Mart 1941'de Diyanet İşleri Reisi Rifat Börekçi vefat edince, Akseki aynı tarihte Diyanet İşleri Reisliği'ne vekaleten tayin edilmiştir. 14 Ocak 1942'de Şerafettin Yaltkaya'nın reisliğe atanmasıyla eski görevine dönen Akseki, Şerafettin Yaltkaya'nın vefatıyla boşalan reisliğe, Recep Peker'in Başbakanlığı döneminde 29 Nisan 1947 tarih ve 21047 sayılı kararname ile tayin edilir.

Ahmet Hamdi Akseki'nin, Türkiye Cumhuriyeti'nin Diyanet İşleri Reisi olarak yakın tarihimizde işgal ettiği mevkii kavrayabilmek için biraz geçmişe, İstiklâl Harbi dönemine kadar uzanıp, hayat macerasına kısaca göz atmamız gerekiyor.

Ahmet Hamdi Akseki, Mekteb-i Bahriye-i Şahane'de akaid-i dinîye muavinliği yapmaktadır. Sicil cüzdanına 2 Şubat 1338 tarihinde düşülen kayıтта, "Bîla mezuniyet taşraya azimet ettiği anlaşılmasına mebnî mezkûr tarihten itibaren iptida dahil medresesindeki ilm-i ictima müderrisliğinden müstafi addolunarak..." ibaresi yer almaktadır. Bu tarih Akseki Hoca'nın, İstiklâl Harbine destek üzere Anadolu'ya geçtiği tarihtir. İstiklâl Harbi boyunca Ahmet Hamdi Akseki, Anadolu Hükûmetini destekleyen konuşmalar yapmış, vaazlar vermiştir. Bu tarihlerde görevi, Şer'îyye ve Evkâf Vekâleti'nde Tedrisat Müdüriye-i Umumiliği'dir. Aynı tarihlerde Ankara Lisesi Ulum-u Dinîye Muavinliği yapmaktadır. Tedrisat Umum Müdürlüğü görevinde iken son derece faaldir. Medreselerin müfredat programını islah etmiş, hazırladığı rapor ve lâyhalarla Darülhilâfe medreselerinin sayısı on üçten otuz sekize yükselmiştir.

23 Mart 1923 (5 Şubat 1341) tarihli, 771 numaralı Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yer alan bir haber, Ahmet Hamdi Akseki'nin dinî-meslekî yönünü tayinde büyük önemi haizdir. Bu haberi size aynen arz ediyorum:

"Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bugün saat 15.00'te refikaları ile birlikte (Konya) Darülhilâfe Medresesini teşrif ve Müftü Efendi Hazretleriyle hey'et-i talimiye tarafından istikbâl olundular. Mektebin tedrisat programı ile talebe miktarı hakkında sualler irad eden Paşa Hazretleri, Medrese hakkında etraflı malûmat almakta büyük alâka gösterdiler. Sınıfın birinde Aksekili Ahmet Hamdi Efendi'nin 'Dinî Dersler' nam eserinden o günün dersi olan 'Kur'an-ı Kerim'e göre devletin müesses bulunduğu esas ikidir: Birincisi: Adalet. İkincisi: Emaneti ehline vermek. Binaenaleyh bu iki esası muhafaza eden herhangi bir hükûmet şekli ne olursa olsun nazar-ı İslâm'da meşru ve makbuldür. Müslümanlık şekle değil ruha ehemmiyet vermiştir.' den ibaret parçadan fevkalâde memnun oldular. Talebelerin hitabetlerine cevaben: 'Memnuniyetle görüyorum ki tedris ve tederrüs cidden hakikat-ı dinîyye da-iresindedir. Milletimizi ihya edecek asrî ve hakiki ulema, faziletkâr müderrisleriniz sayesinde siz olacaksınız.'

... ayrılırken: 'Aksekili Ahmet Hamdi Efendi'ye teşekkür ederim.

Meşhudatımdan atiyen memleket için memnunum' buyurdu."

Ancak, Akseki Hoca'nın hayatı hep böyle ikbâle dönük gitmez. Zorluklarla dolu hayatında İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanmak gibi bir sorunla da karşılaşmıştır. Yargılanmasına sebep olarak birkaç iddia ileri sürülmüştür. Bunlardan birisi, Tedrisat Umum Müdürlüğü döneminde mesai arkadaşı olan Ahmet Şirvani'nin Konya İmam ve Hatip Mektebi müdürlüğüne tayini üzerine çektiği tebrik telgrafı yüzündendir. Çünkü Ahmet Şirvani "Teâlî İslâm" cemiyetine mensuptu. Bu itibarla tebrik telgrafı hükûmetin gözünden kaçmamış

ve Akseki'nin bu cemiyetle ilgisinin bulunup bulunmadığı araştırılmıştır. Diğer sebep ise 1920'de kurulan "Tarikat-ı Salahiye" cemiyetine üye olduğu ve gizli faaliyetlerine katıldığı iddiasıdır. Bu yüzden 1925 yılında Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde idam talebiyle yargılanmış ve bu süreç içinde Ankara Hapishanesi'nde tutulmuştur.

Uzun süren mahkemeler neticesinde bu cemiyete mensup 11 kişi idam cezasına, diğerleri de ağır hapis cezalarına çarptırılırken, Akseki'nin bu cemiyetle bir ilgisi bulunamamıştır. 18 Temmuz 1925 tarihinde serbest bırakılmıştır. Beraatinden sonra mahkeme reisinin söylediği şu sözler önemlidir:

"Mahkeme Kurulu sizden yararlanacağına inanıyor. Şu şartla ki inkılâbın bugünkü esaslarına en ufak bir uygunsuzluk yapmamalısınız. Durumunuz ve gençliğiniz bakımından bilhassa tevhid-i tedrisat kanununun kabulünden sonra daha vatanî hizmetlerde bulunabildiniz ve bulunabilirsiniz. Bu bakımdan beraatinize karar verildi." (19.7.1925 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nden naklen Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, II, 582, dipnot 26, 1986'dan, İsmail Kara, Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi, Cilt II, İst., 1987. s. 188.)

Ahmet Hamdi Akseki, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Heyet-i Müşavere azası iken bir çok mühim işi başarmıştır. Bunlardan biri, ilk üç cildi Ahmet Naim'e, Dördüncü cildi Kâmil Miras'a ait olan et-Tecridü's-Sarih'in (Sahih-i Buharî Muhtasarı) tercümelerinin tedkiki ve bastırılmasıdır. Aynı şekilde El-malılı Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'an Dili tefsirinin de basımını, Aksekili bu görevdeyken üstlenmiştir.

Diğer taraftan Ahmet Hamdi Akseki'nin "İslâm Dini" isimli kitabının, bugüne kadar bir buçuk milyon adet basıldığını düşünürsek bu kitabın ne denli büyük bir boşluğu doldurduğunu takdirle kaydedebiliriz.

Ahmet Hamdi Akseki, 30 Nisan 1947'de Diyanet İşleri Reisi olarak tayin edildiğinde zamanın İzmir Müftüsü Akif Salı şu tarihi düşüyor:

Makamı ri'ata teşrif buyurdu Hâcei Dâna,
Bu gün, Din İşleri Âkif, bihakkın ehlini buldu..
Gönülden kutlayıp vavsız güherle söyledim tarih:
Diyanet İşleri Başkanı Hamdi Akseki oldu..

1372-6=1366

Mehmet Nuri Gençosman'ın satırları ise şunlardır:

Kudumiyye

Ey zîveri kürsii muallâyı meşihat

Feyzi kademin eyledi ihyayı meşihat.

Bir taze bahar açtı gönüllerde kudûmun
Zatınla şereflendi bu gün cayı meşihat.

Hakkıyla yaraştı sana bu kisvei rânâ
Ezcümlle o destârı dilârâyı meşihat.

Mü'minlere bir iydi safâdır bu tecelli
Senden bulacak revnakı Tubâyı meşihat.

Yıllarca senin minberi İslâm'da sesin var
Hakkın dilisin, bülbülü gûyayı meşihat.

Öpsün elini sen gibi allâmei asrın
Her kimde eğer var ise davâyı meşihat.

İhlas ile bir taze gazel eyledim inşad
Olsun dilerim hâtıra pîrayı meşihat.

Târihini yaz hâmei ilham ile (Nûrî)
Dillerde muhalled kala (Babâyı meşihat).

1366

Mehmet Nuri Gençosman

RİYASETNAME

Ehli imân olmasın artık felekten müşteki,
Bu gelen allâmenin yoktur cihanda bir teki.

Gavrı erbabı fazilet iydi ekber eylesin,
Olmasını dini mübinin ruhu artık mübteki.

İbni Sina babı irşadında âciz bir çömez,
Sofrai feyzinde sâil hanedânı Bermekî.

Meclisi irfanına dahil olan ehli nazar,
Levhi kalbinden siler her türlü evhamu şeki.

Himmet ile eylesin emri diyanet itilâ,
Âsitanı fadlına olsun gönüller mütteki.

(Hu) çekip (Nuri) dedi tarihini tevhid ile,
“Kürsîi İslâma ziynet verdi Hamdi Akseki”.

1377

11 - Hu

1366

M. Nuri Gençosman

Diyanet İşleri Başkanlarının mabed dışında ruhanî elbise giymesine izin verilmesi, Ahmet Hamdi Akseki'nin, daha riyasetinin başlarında iken yaptığı teşebbüsün neticesidir. 18 Haziran 1947 tarih ve 3/5904 sayılı Bakanlar Kurulu kararı bu izni ihtiva etmektedir. Buradan anlaşılmalıdır ki Akseki, riyaseti döneminde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın nüfuzunu, haysiyetini pekiştirmeye özel bir çaba harcamış ve tek parti döneminin boğucu şartlarında fevkalâde başarılı olmuştur.

Ahmet Hamdi Akseki'nin sicil dosyasında, reis iken yaptığı teftiş gezilerinde tuttuğu raporlar mevcuttur. Bu raporlar, dikkatinin, özeninin, hangi istikamette olduğunu çok açık bir şekilde gösterdiği için bir kaç örnek takdim etmek istiyorum.

Teftiş raporlarının hepsinde Hafız Kurslarının öğrenci miktarı, eğitim seviyeleri ve eğitim şartları; müftülüklerin fizikî imkanları, personelin vazifelerine sadakatleri ve liyakatleri, ayrıca müftülükte şifahî sorular ve ihtida defterlerinin olup olmadığı söz konusu ediliyor.

Antalya Müftülüğü'nün 8.9.1949 tarihli teftiş raporunu, onun düşüncesine göre dinî hizmetlerin ülkede ne şekilde olması gerektiğini ifade etmesi bakımından aynen aktarıyorum:

T. C.
ANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
Müdürlüğe

Sayı : _____

Antalya Müftülük Muamelelerinin tetkikinde :

1 - Gelen ve giden defterleri muntazaman tutulmuş fekat bazı kayıtların açık olduğu görülmüş ve lazım gelen usul tarif edilerek tenbihat yapılmıştır .

2 - Demirbaş eşya defteri güzel ve usulüne göre tanzim edilmiştir

3 - Cami hademelerine mahsus sicil defterine yalnız merkez yazılmış Bucak ve köyler yazılmamıştır .

4 - Şifahi sorgu defteri tutulmuştur .

5 - Fetvahane güzel "225" lira yıllık icar veriliyor . Halk tarafından yaptırmağa teşebbüs yoktur .

6 - Kur'an kursu iki tane biri Müsellem Caminin kütüphane kısmında ve diğeri evinde vazife görmektedirler . Halk tarafından yaptırmağa teşebbüs yoktur . Dosya usulü güzel . Millet Vekili Galip Karaman da olduğu halde halkdan bazı zavat ile kursa gidilerek talebelere okutturulmuş ve fevkalade Kur'an okudukları görülmüştür . Daha ziyade ilerlemesi için icap eden talimat verilmiştir .

7 - Maaş bordrosu bir nüsha yazılıyormuş "iki nüsha yazılarak bir nüshasının dairede kalmasının usul ittihazı "kendilerine söylenmiştir .

8 - İntida edenlere ait defter yoktur . Soruldukda;şimdiye kadar muamele sebk etmediğini söylediler .

İhtiyacı :

1 - Mefruşatdan para istiyorlar .

2 - Kağıt , kalem muzannif gibi malzemeye ihtiyac vardır .

136

Antalya

8 / 9 / 1949

- 6 -

T. C.

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

Müdürlüğe

Sayı: _____

Antalya Hıfız Kursu

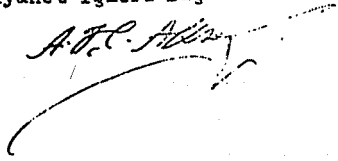
Maaşlı

1 - Sicil defterinin tetkikinde , halen 42 talibe mevcut olup
İB .zi ezberci ve muhtelif cüzlerde 24 Kur'ani kerimi yüzünden okumak
ve namaz surelerini ezberlemek için müdavim buldukları anlaşılmıştır.

2 - Hıfız Kursu binası elverişli değil ve halk tarafından da
yaptırmağa teşebbüs yoktur .

3 - Nizam intizam yerinde bu sene iki mezun vermiştir .
kayıt muamelesi tüzüğe uygundur .

Diyanet İşleri Başkanı

Meselâ, Denizli Müftülüğü'nün teftişinde, hafız kursunu teşvik eden ve maddî olarak destekleyen bir heyetten bahisle, bu heyete bir takdirname verilmesini not düşüyor.

Yine İzmir Müftülüğü'nün teftişinde, Müftülüğün iki odada vazife gördüğünü ve burasının "Müftülük şerefiyle katiiyen münasip" olmadığını belirtiyor.

Merhumun bu satırlarını 1949'un şartlarında düşünmek gerekir. Bir İslâm âlimi olarak Akseki'nin şahsiyeti bu satırların arasından mücessem hâle gelmektedir.

Ahmet Hamdi Akseki'nin, Diyanet İşleri Riyaseti görevi boyunca ilmî faaliyetlerini aksatmadan devam ettirdiğini bilhassa belirtmek gerekir.

Akseki ilçesinin, Güzelsu nahiyesinden çıkmış ve Diyanet İşleri Riyaseti makamında dirayetle, haysiyetle oturmuş Ahmet Hamdi Akseki, yazdığı onlarca telif eseri ile yüzyılımızın en mümtaz ilim adamlarından biri olmuştur.

Akseki'nin Diyanet İşleri Başkanı olduğu dönem, 1946 seçimleri sonrası çok partili hayata geçiş dönemine tesadüf eder. İmam-Hatip Mekteplerinin açılması, İlahiyat Fakültesinin yeniden eğitime başlaması ve orta dereceli okullarda din dersleri okutulması hep bu dönemin özellikleridir.

Bu dönemde Akseki ismini, sadece Diyanet İşleri Reisliğinde değil, Türkiye'nin kültür hayatı için önem arzeden konulardaki müstesna çalışmalarında değerlendirip incelemek gerekir. Kendisinden sonrası için temel istikametini veren isim olmakla kalmayıp, ülkemizde dinî hayatın gelişmesi ve günümüz seviyesine ulaşmasındaki prensiplerin yerleştirilmesinde önemli çalışmaları olan birisi ve hatta bunların ilk inşacıdır.

Akseki merhumu, bir din âlimi, mümtaz bir Diyanet İşleri Reisi ve inanan her Türk'ün kendisine çok şey borçlu olduğu bir hizmet aşığı olarak rahmetle yâd ediyorum.